ڕۆڵی باشووری کوردستان لە ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهریدا -2- … ڕەسوڵ بێسکەنی

بەشی دووەم

یەکەمین پێکداهەڵپژانی کورد و عوسمانی 1879

تا ئێستا هەموو ئەوانەی لەسەر مێژووی شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵایان نووسیوە، بە درێژی باسی ڕاپەڕین و لەشکرکێشی شێخ عوبەیدوڵڵایان لە ساڵی (1880) کردووە بۆ سەر دەوڵەتی قاجاری، بۆ ڕزگارکردنی کوردستانی بن دەستی ئێران، بەڵام زانیاری ورد و باوەڕ پێکراو دەربارەی سەرەتای شۆڕش لە نیوەی دووەمی ساڵی (1879) بەدەستەوە نادەن، بەتایبەت سەرەتاکانی شۆڕش و یەکەمین پێکداهەڵپژانی کورد و عوسمانی، چۆن سەرەتا شۆڕشەکە دژ بە بابی عالی بەرپابوو، چۆنیش دواتر ڕەوتی ڕووداوەکان وەرسوڕانەوە بۆ لەشکرکێشی بۆ سەر ئیمپڕاتۆری ئێران، بێگومان کۆمەڵێك هۆکار و ڕووداوی جیۆپۆلیتیکی و ناوچەیی و نێودەوڵەتی ڕۆڵیان بینی لە تەقینەوەی شۆڕشەکە و ئاراستەکردنی شۆڕشەکە ڕووەو ئێران. لەوانە: شکانی ئیمپڕاتۆری عوسمانی لەبەرامبەر ڕووسیای قەیسەری، بەشی زۆری هەرێمە موسڵمانە ناتورکیەکانی لە ڕۆژهەڵات دژی بابی عالی ڕاست کردەوە، دواتر کۆنگرەی بەرلین (13ی تەموزی 1878) و هێنانەپێشەوەی پرسی ئەرمەن لە ڕۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ، بەپێویستیەوە ڕووبەڕووی بەرژەوەندیە نەتەوەییەکانی کورد دەبوونەوە، مادەی (61)ی کۆنگرەی بەرلین، کە داوای چاکسازی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی عوسمانی دەکرد.

بەداخەوە تائێستا مێژووی یەکەمین پێکداهەڵپژانە چەکداریەکانی عوسمانی و شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵا ڕوون نیە، چۆن و کەی و لەکوێ سەری هەڵدا، بەڵام بەڵگەنامەکانی باڵوێزخانەی فەڕەنسا لە عوسمانی ئاماژەیان بەو ڕووداوانە داوە، کە (د. نەجانی عەبدوڵڵا) لە دووتوێی کتێبێکدا چاپی کردوون، ئەگەرچی پێویستی بەلێکۆڵینەوەی زیاترە، بەڵام هەندێك زانیاریمان لەسەر ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژگارە بۆ ڕوون دەکەنەوە، ئەو بەڵگەنامانە گرنگی زۆریان هەیە، سەرەڕای ئەوەی لەنزیکەوە ئاگاداری ڕووداوەکان بوون، بەهۆی ململانێ نێودەوڵەتیەکانەوە هەریەك لە ڕووسیا و بەریتانیا ڕۆڵی زیاتریان هەبوو لەبەرپابوونی شۆڕشەکەدا وێڕای ئێرانی و عوسمانیەکان، بەڵام فرەنسا ئەوەندەی ڕووسیا و بەریتانیا خاوەن بەرژەوەندی نەبوون و

بۆ لایەنانە تر ڕەفتاریان کردووە، ئێمە لێرە جارێکی دیکە ئەوانە بیر دێنینەوە، تا شارەزایانی ئەو بوارە زیاتر بەدواداچوونی بۆ بکەن.

سەرەتای ڕاپەڕینەکە

شێخ عوبەیدوڵڵا کە شوێن ئامانجی کوردستانێکی سەربەخۆ کەوتبوو، سەرەتا ڕاپەڕینەکەی لە کوردستانی بندەستی عوسمانی دەست پێکرد، لە وان و موسڵ بەئاراستەی ڕەواندز و کەرکوك و سلێمانی، سەرەتای ڕاپەڕینەکە لەمانگی حوزەیرانی ساڵی 1879 لە هەردوو ویلایەتی وان و موسڵدا ڕوویدا، دواتر بەرەو ئاراستەی ڕەواندز و شاری کەرکوك پەرەی سەند و توانیان کۆنتڕۆڵی لای چەپی ڕووباری دیجلە تا ئەو بەری کەرکوك بکەن، لەوبارەیەوە باڵوێزخانەی فەرەنسا لە بەشی ئەتاشەی سەربازی لە تێراپیا (12)ی ئۆکتۆبەری (1879) دەربارەی ڕاپەڕینی کوردستان بۆ وەزیری وڵاتەکەی دەنووسێت:هەوەڵین نیشانەی ئاشوبی (ڕاپەڕین)ی کوردەکان دەگەڕێتەوە بۆ نزیکەی بەر لە پێنج مانگ، شۆڕشەکە لە تخوبی هەردوو ویلایەتی دیاری کراوی وان و موسڵدا دەستی پێکرد، هەر لە یەکەم ڕۆژەکانی مانگی حوزەیرانەوە بەڕێز سیوفی (Siofi) کارداری جێگری کونسولی فەرەنسا لەموسڵ ئاماژەی کرد بۆ دەستپێکی ئەم بزاڤە لەناو هۆزەکانی نێوان دەربەندی زابی گەورە، لەڕۆژهەڵاتی چیای (Dschoudid- چیاییەکانی کاردۆخ) و ناو قەزای ئامێدی و ئاکرێ، کە سەر بە ویلایەتی موسڵن، لەو کاتەوە شۆڕش بە بەرفراوانیەکی زۆرەوە خوارووی ڕۆژهەڵات، بە ئاراستەی ڕەواندز و تا کەرکوکی گرتبۆوە.

بەڕێز (سیۆفی) ئاماژەی بەوە داوە سەرۆکی هەرە دیاری ئەم فیۆداڵیتەی کورد شێخێکی چیاییە، ناوەکەی لەکاتی جەنگی (ڕووسی – عوسمانی) لە ساڵی (1877) دا هاتۆتە ناوانەوە، پێی دەڵێن شێخ عوبەیدوڵڵا. ئەوەی ئەوە دەچەسپێنێ ئەوەیە ئەم سەرۆکە بە پۆلێکی (700) تا (800) لایەنگیرەوە دەستی پێکردووە و لەمانگی تەمووزەوە ژمارەیان بوو بە (5000) کەس، لەو کاتەوە هۆزەکانی ڕۆژبەڕۆژ زیاد دەکەن، لەلایەکی دیکەوە شێخ عوبەیدوڵڵا هیچ شتێکی فەرامۆش نەکردووە، لەوەتای بڕیاری داوە سەرکردایەتی ئەم بزووتنەوەیە بگرێتە دەست، کە بنچینەکەی وا پێدەچێ خۆکردی (عفوی) (1) بێت، بۆ ئەوەی هەموو گرنگیەکی پێ بدات، کە بشێ بیخاتە بندەست خۆیەوە، شێخ لەبەرامبەر هاونیشتمانیەکانیەوە بەرپرسیارێتی ئەم چەك هەڵگرتنەی خستەسەر شانی خۆی و بەئاشکرا ڕایگەیاند پاڵەوانی کوردە چەوساوەکانە، بە بانگەوازی کردنی کوردەکان بۆ خۆگردکردنەوە لە دەوری ئەو چەندین نامە و بانگەوازی دۆستانەی بۆ هەموو هۆز و بەگەکان نارد، تا بانگهێشتیان لێ بکات بۆ ئەوەی پەیوەندی پێوە

بکەن، تەواوی ناوچەی باشوور و ڕۆژهەڵات کە ڕاستەوخۆ لەژێر دەسەڵاتی ئەو دابوون، یەکەمین ناوچە بوون وەڵامی ئەم دەست لەپشت دانەیان دایەوە و هەموویان بەتەواوی ڕابوون، هەقی ئەوەمان هەیە وابیر بکەینەوە کوردەکانی باکوور بە پیر جوڵانەوەکەوە دەچن، چونکە لە کۆتایی تەمووزەوە لە موسڵەوە نووسیویانە، ژمارەیەکی زۆر پەیوەندیان پێوە کردووە، و بۆ وەستان دەگەنە ئامێدی و قەزایە هاوسێکانی.

شێخ عوبەیدوڵڵا بەو نیازەی پشتگیری نەتەوە دراوسێکانی تریش مسۆگەر بکات، لەگەڵ مارشەمعونی سەرۆکی ئاینی ئاسوورییەکان و شەریفی مەککە و خدێوی میسر کەوتە گفتوگۆ، عەرەبەکانی ویلایەتی بەغدا، لەڕێی فەرغان پاشای سەرۆکیانەوە شێخ عوبەیدوڵڵایان ئاگادارکرد ئامادەن پشتگیری بکەن.

بەپێی ئەو ڕێکەوتنە دەبوو هێزەکانی کورد دوای داگیرکردنی موسڵ لەگەڵ هێزەکانی عەرەب یەك بگرنەوە، دابەش کردنی هێزەکانی ڕاپەڕینەکە بەم جۆرە بوو: بەشێك لە هێزی ڕاپەڕیوەکان بەسەرۆکایەتی شێخ عەبدولقادری کوڕە بچووکی شێخ عوبەیدوڵڵا لەگەڵ هێزەکانی عەشرەتی مەنگوڕ و مامەشی ئێران دەبوو شارەکانی ئامێدی، موسڵ داگیربکەن. بەشێکی تریش بەسەرۆکایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا دەستگا بەڕێوەبەرایەتیەکانی شاری وان بگرن.

لەو ڕۆژانەدا کاتێك ڕاپەڕینەکەی شێخ عوبەیدوڵڵا لە خۆ کۆکردنەوەدابوو، لەشوباتی ساڵی (1879) لە باکووری ڕۆژهەڵاتی گۆماوی وان بزووتنەوەیەکی لە خۆڕا (عفوی)(1) لەناو عەشرەتی حیدرانلی دژی دەوڵەتی عوسمانی سەری دەرهێنا، بەقسەی ڕائید تروتێری کونسولی ئینگلیز لە ئەرزروم هۆی سەرەکی ڕاپەڕینی حیدرانلی هەژاری و برسێتی و بۆ سەروشوێنی بوو. بزووتنەوەکەی حیدرانلی چالاکانە دایە پاڵ شێخ عوبەیدوڵڵا.

شێخ عوبەیدوڵڵا لە سەرەتای ئابی ساڵی (1879) لەسەر کوردەکانی گەراکلی هەڵی دایە و نوێنەرانی خۆی نارده لای کوردە دراوسێکان و داوای لێکردن لابدەنە تەك ڕاپەڕینەکەی و بانگەوازێکی بڵاوکردەوە، لەو بانگەوازەدا لەوە دەدوا جاران ناوچەکانی کوردنشین لەژێردەستی عوسمانیدا نەبوون، ئەوەشی تیا ئاشکرا کرد کە خەریکی خۆ ئامادەکردنە بەو نیازەی پەلاماری ئامێدی بدات. شێخ عەبدولقادری کوڕیشی نارده سەر هێزەکانی سەرداری موسڵ کە بۆ بەزەییانە خەڵکی ناوچەکەیان دەچەوساندەوە.

لەم ڕووەوە کرێبلی کونسولی ڕووس لە ئێران لە کانوونی یەکەمی ساڵی (1879) دەنووسێت: شێخ نیازی وایە ڕاپەڕینێك دژی دەوڵەتی عوسمانی هەڵگیرسێنێ، بەتەمای ئەوەیە لە کوردستانی عوسمانی حکومەتێکی

سەربەخۆ بەسەرۆکایەتی خۆی پێك بێنێ و شاری موسڵیش بکاتە بنکە و بارەگا.

یەکەم کردەی شۆڕشەکە لە هەر کوێیەك هەستیان بکردبوایە باڵادەستن کاربەدەستە تورکەکانیان ڕاودەنا. وەك ئەوەی دەڵێن لە بەرواری ژووروو و لە ڕەواندز ڕوویاندا. لەموسڵ واباوە شێخ بۆ ڕاپەڕین عەبدوڵڵا ئاغای بەگی کوردی زێباری هانداوە بۆ ئەوەی بەهێرشێکی لەناکاو شوێنی چکۆلەی ناوەندی بەهێزی ئامێدی بگرێ، کە دەیەوێ بیکات بە بارەگای حکومەتەکەی.

لەهەموو ئەم جاڕنامانەدا شێخ عوبەیدوڵڵا ڕایدەگەنێت بڕیاری داوە دەست بکات، بەخەباتێکی تاسەر دژ بەتورکەکان و هەمیشە ئەوە زیاد دەکات کوردەکان بێ تاقەت بوون لە دانی باج و چەوساندنەوە، داوای خاوەندارێتیەکی هاوچەشنی ئەوەی بوڵگارەکان هەیانە دەکات، بەپێشکەوتنی ڕووداوەکانەوە شێخ ڕایدەگەیەنێ سەرکردایەتی ئەم دەوڵەتە نوێیە وابەستەیە دەگرێتە ئەستۆی خۆی، کە ساڵانە سەرانەیەکی سادە بە دەسەڵاتی سوڵتان بدات.

تەنیا مەبەستی کوردستانی نێو قەڵەمڕەوی عوسمانی نییە

شێخ لایەنی دیپلۆماسیشی پشت گوێ نەخست، بۆ ئەم مەبەستە لەمانگی ئەیلولدا دووجار پێوەندی بەڕووسەکانەوە کرد و داوای هاوکاری لێ کردن، بۆ ئەمەش یوسف ئاغای نارده کونسوڵخانەی ڕووسیا لەوان، بەڵام ڕووسیا ئامادەیی دەرنەبڕی بۆ هاوکاری کورد، وەزارەتی دەرەوەی ڕووسیا لەو بڕوایەدابوو شێخ عوبەیدوڵڵا تەنیا مەبەستی کوردستانی نێو قەڵەمڕەوی عوسمانی نییە، بەڵکو پەلاماری کوردستانی ژێر دەسەڵاتی ئێرانیش دەدات، ئەم کارەیان لەبەرژەوەندی خۆیان نەدەبینی، جارێکی دی شێخ عوبەیدوڵڵا لە ئۆکتۆبەری 1879 پێوەندی بەکونسوڵخانەی ڕووسیاوە کرد، لەناو دەوڵەتی عوسمانی کە هاوکاری بکەن، بۆ جاری سێیەم سەید محەمەد سەعیدی وەك نوێنەری خۆی نارد بۆ لای کامساراکانی کۆنسوڵی ڕووسیا، سەید محەمەد بۆ ڕووسەکانی ڕوون کردەوە، خراپی دەسەڵاتی عوسمانیەکان بەرامبەر بەکورد، داوای هاوکاری لە ڕووسەکان کرد و بیری خستنەوە، کە چۆن هاوکاری ڕووسیا بوون، لە کاتی ململانێکان لەگەڵ عوسمانیەکان و بەریتانیەکان، بەڵام ڕووسەکان بەهیچ شێوەیەك هاوکاری کوردیان نەکرد، بەپێچەوانەوە دژایەتیشیان دەکردن. لەگەڵ ئەوەشدا شێخ عوبەیدوڵڵا لە هەوڵە دیپلۆماسیەکانی بەردەوام بوو لەگەڵ کاربەدەستانی ڕووس و بەریتانیا.

(1) هەمیشە شۆڕشەکانی کورد تۆمەتی ئەوەیان دراوەتە پاڵ کە بەدەستی بێگانە دروست کراون، یان کورد نەتەوەیەکی شەڕخوازن و بۆ تاڵان و دزی و جەردەیی ڕاپەڕیون، ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵڵاش لەوە

بەدەرنەبوو، ئێران بەدەسیسەی عوسمانی دەزانی و ڕووسیا و بەریتانیاش تۆمەتی تاڵانی و ڕاووڕووتیان دەدایە پاڵی، لەگەڵ ئەوەشدا باش دەیانزانی ئەم ڕاپەڕینە لەڕووی هۆشی نەتەوەیی سەری هەڵداوە، ئەگەر لای هەمووشیان وانەبێت لای هەندێکیان وایە و لانی کەم شێخ عوبەیدووڵڵا و بەشێکی زۆر لە سەرانی ڕاپەڕینەکە بۆ کوردستانێکی سەربەخۆ لە خەبات و تێکۆشان دابوون.

ماویەتی.....